

سورة الرحمن الرحيم

دکتر فرزانه غفاری
عضو هیئت علمی دانشگاه علوم
پزشکی شهید بهشتی (ره)
دانشکده طب سنتی

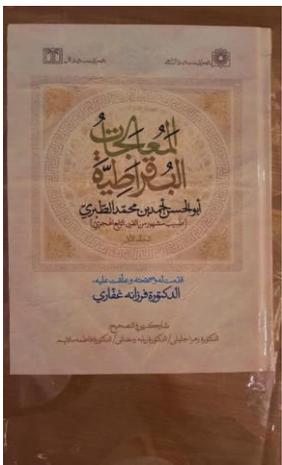
سده چهارم هجری

■ سده چهارم هجری یکی از درخشان‌ترین دوره‌های علمی در تمدن اسلام و ایران به شمار می‌آید. یکی از حکومت‌های بزرگی که در این دوره به درخشش درآمد، دولت آل بویه است.

■ بسیاری از دانشمندان از جمله حکیمان ایرانی اقدام به تألیف کتب متعدد نمودند. ایشان با تکیه بر اصول و مبانی مکتب پزشکی ایران در آثار مکتوب خود ابداعات و نوآوری‌های ارزنده‌ای در حوزه بالین و درمان ارائه نموده‌اند.

■ ظهور «کامل الصناعة الطبية» اثر مهم علی بن عباس اهوازی (۳۸۴ ه.ق.)، «الکافی فی الطب» ابن مندویه (۳۷۲ ه.ق.)، «الفهرست» ابن ندیم (۳۸۰ ه.ق.)، «القانون فی الطب» و «الشفا» از آثار مشهور ابوعلی سینا (۴۲۸ ه.ق.) در همین روزگار بود.

■ دایرة المعارف طبي «معالجات طبری» اثر ابوالحسن طبری که کتابی مفید و پویا در حوزه بالین و درمان است در همین دوران تألیف شد.

ابوالحسن احمد بن محمد طبري

المعالجات البقراطية:
درآمدی بر بالین و درمان

ابوالحسن احمد بن محمد طبری

■ ابوالحسن طبری ترنجی پزشک و حکیم ایرانی سده چهارم هجری (دهم میلادی) در **ترنجه** **طبرستان** به دنیا آمد؛ از این رو با نسبت ترنجی نیز از او یاد می شود.

■ حکیمان و پزشکان بزرگی همچون: ابوریحان **بیرونی** (۵-۴ ه. ق.)، سید اسماعیل **جرجانی** (۶-۵ ه. ق.)، نجیب الدین **سمرقندی** (۱۸ ه. ق.)، طبیب گنابادی (۹-۱۰ ه. ق.)، حکیم قاطع **قزوینی** (۱۱ ه. ق.) برخی شواهد بالینی و درمانی را از طبری ذکر کرده اند.

■ ابن ابی أصیبه (پزشک و مورخ مشهور قرن ششم هجری): "ابوالحسن طبری دانشمندی فاضل و آگاه به حرفه پزشکی و **طبیب رکن الدوله** بود!"

■ در اعیان الشیعه چنین آمده است: "ابوالحسن الطبری الطیب، بقراط زمان و **جالینوس عصر**، فیلسوف مشهور، **طبیب ماهر**، شاگرد ابوماهر موسی بن سیار و پزشک **رکن الدوله دیلمی** و برادرش **معزالدوله** بود!"

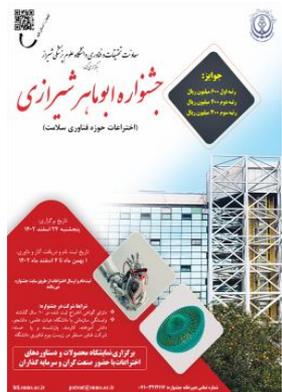
استاد بالینی طبری: ابوماهر شیرازی

❖ طبری در جوانی از طبرستان راهی اهواز و بصره می‌شود تا در نزد استاد پرآوازه، ابوماهر موسی بن سیار شیرازی حکیم و طبیب سده سوم و چهارم هجری **کارآموزی بالینی و بیمارستانی** را آغاز کند.

❖ در ابتدا به آموزش یک دوره **طب نظری و مقدمات فلسفه** نزد ابراهیم بن بگوس (۳۸۳ ه.ق.) در موصل اقدام و شاهد روش‌های درمانی و بالینی او نیز بوده است (الف/۲۰۰، ۱۶۲)

❖ سپس در محضر استاد اصلی خود ابوماهر شیرازی طبابت بالینی را آغاز می‌کند.

❖ **از شاگردان برجسته ابوماهر:** علی بن عباس اهوازی (۳۸۴ ه.ق.)، ابن مندویه اصفهانی (۳۷۲ ه.ق.) و ابوالحسن طبری (سده چهارم هجری) بودند که در توسعه مکتب پزشکی ایران بسیار خوش درخشیدند.

استاد بالینی طبری: ابوماهر شیرازی

❖ ابوالحسن طبری همواره در **محضر استادش ابوماهر** به عنوان شاگرد و بعدها به عنوان همکار طبابت می کرد. ✚

❖ ابوالحسن به دلیل شهرت و مهارتی که در مکتب ابو ماهر شیرازی کسب کرده بود تا درگذشت رکن الدوله (۳۶۶هـ.ق.) به عنوان طبیب بالینی در دستگاه او به خدمت پزشکی مشغول بود. ✚

❖ آنچه مسلم است طبق اظهارات متعدد طبری، او آموزش رسمی علم پزشکی به ویژه دوره‌های بالینی و بیمارستانی را نزد ابوماهر گذرانده و در سراسر کتاب فقط از او به عنوان استاد بالینی خود نام می برد. (الف/۹۶، ۱۵۶، ۱۹۳، ۲۰۰، ۲۴۳، ۲۳۱) ✚

❖ **درمان استاد:** ↓

ابوماهر نیز احترام و اعتماد زیادی به ابوالحسن داشت. طبری از درمان استادش که مبتلا به توده‌ای سخت در پشت زانویش شده بود (ب/۳۳۱) و نیز درمان رم‌د چشمی استاد سخن گفته (الف/۱۹۶). در برخی منابع آمده که طبری بیماری قلبی استاد را نیز درمان کرده است.

ذکر برخی شواهد بالینی در بیمارستانها

طبری مدت زمان زیادی از عمر خود را در بیمارستانها به‌ویژه در حضور استاد خود گذراند. (الف/۲۰۰)

او بارها اشاره نموده که شاهد درمان‌های موفقیت آمیز ابوماهر در بیماری‌های مختلف بوده و بسیاری از روشهای درمانی استاد را پس از مطالعه و انجام تحقیقات در خصوص بیماران خود نیز انجام می‌داده است.

برخی معالجات بالینی ابوماهر که طبری شاهد آنها بوده:

۱- درمان ابوماهر در خصوص سردرد ناشی از تابش نور آفتاب در افراد ضعیف (الف/۱۲۱)

۲- تشخیص صحیح ابوماهر از علت طاسی سر بیمار کودک و علاج ناپذیری آن. (الف/۹۷)

۳- درمان لنفادنوپاتی یا بیماری «خنزیر» با استفاده از معجون خاص به صورت موضعی. (الف/۲۴۶)

۴- درمان سوختگی شدید زنی که پس از سوختن نیز دچار درد و اضطراب شده بود. (الف/۲۰۱)

۵- درمان شبکوری که طبری این روش ابوماهر را بارها انجام و بیماران را درمان نموده بود. (الف/۲۱۷)

۶- درمان شپش پلک چشم. (الف/۲۲۵)

۷- درمان رمدمد چشم ناشی از برف که طبری آن را پس از آزمایش و تجربه مورد تأیید قرار داده است. (الف/۲۲۴)

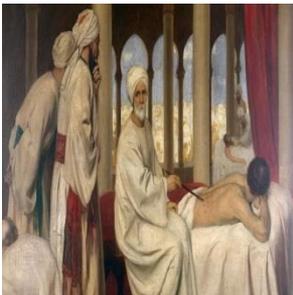
و ... .

۵۰ سال طبابت بالینی

خاطرات درمانی طبری به هنگام حضورش در بیمارستان‌های ری، موصل، بصره و بغداد:

- خاطرات و حکایات درمانی و بیمارستانی بی‌شمار ابوالحسن طبری در کتاب معالجات حاکی از آن است که طبری تا روزهای پایانی عمر خود همچنان در بیمارستان‌ها بطور پیوسته به طبابت مشغول بوده که این سنوات بالغ بر ۵۰ سال می‌باشد.
- شواهد نشان می‌دهد طبری در اواخر عمر خود، در سن کهولت (احتمالاً حوالی سال ۳۷۵ ه.ق.) علاوه بر درمان، مشغول نگارش و تدوین کتاب معالجات بقراطیه نیز بوده است.
- طبری وقتی از تجربه درمانی خود در خصوص بیماری «طَرَش: نقصان السمع» و درمان سخت «قَمَل النَّسْر» در کتاب معالجات سخن می‌گوید به سن شیخوخت و پیری خود در زمان نقل این خاطره‌های درمانی اشاره می‌نماید. (الف/۱۰۴)؛ (الف/۲۵۶)

ذکر برخی خدمات بالینی و درمانی طبری

- از ویژگی‌های برجسته ابوالحسن طبری، **جدیت در بالین و درمان و حضور در بیمارستانها** بود.
- طبری **هر جا که بیمار نیاز به درمان داشت حاضر می شد.** (الف/۱۰۴، ۱۰۶)
- اگر در امر درمان و دارو پزشکان در تشخیص دچار خطا می شدند، طبری اقدام به **مباحثه و مناظره** با آنها می نمود.. (الف/۹۵، ۱۰۴)

برخی آموزش‌های طبی طبری بر اساس تجربیات بالینی:

- ۱- درمان بیماری «شدهة: قروح جلدیة» (الف/۹۸)،
- ۲- آموزش تفصیلی انواع «ثؤلولها» و نحوه درمان آنها (الف/۱۱۴)،
- ۳- ارائه و شرح نمونه‌هایی از **اعمال جراحی** و معرفی دارو در مواقعی که نیاز به جراحی نباشد (الف/۱۰۷)،
- ۴- شرح تفصیلی جراحی‌های کوچک از جمله: **خارج کردن سنگریزه یا اشیاء سخت از گوش** (الف/۲۵۶)،
- ۵- توضیح و شرح انواع جراحی‌ها و پاره‌شدگی‌های شش‌گانه از ضعیف‌ترین تا شدیدترین آنها در ناحیه سر و نحوه **بخیه‌زدن زخم و جراحی باز شده روی پوست** (الف/۱۰۷)،
- ۶- معرفی و دسته‌بندی انواع **تومورهای بینی** که موجب انسداد می‌شوند؛ تومورهای سرطانی و غیرسرطانی (**پولیپ‌ها**) و ارائه درمان دارویی برای نوع سرطانی و برداشتن آن‌ها با روش ابتکاری برای غیر سرطانی (الف/۲۴۱)

نوآوری های طبری از نگاه پژوهشگران غربی

- پروفیسور جی هیرشبرگ (J. Hirschberg) چشم پزشک آلمانی برای نخستین بار در سال ۱۹۰۵م: «طبری مطب‌داری برجسته بود و تجربیات بسیار و افکاری بدیع داشت. به گفته وی تعریفی که طبری از بیماری‌های چشم به دست داده کاملاً ناشناخته مانده است».
- در سال ۱۹۲۷م. محمد رحاب پس از آنکه زیگریست (Siegerist) استاد انستیتوی پزشکی دانشگاه لایپزینک توجه او را به نسخه خطی معالجات بقراطیه در مونیخ جلب کرد: مقاله هفتم مربوط به بیماری‌های پوستی را به زبان آلمانی ترجمه کرد.
- در سال ۱۹۳۸م. فریدمان (R.Friedman) در مقاله‌ای اعلام کرد: کاشف حقیقی عامل بیماری «جرب پوستی»: (Sarcoptes Scabiei)، ابوالحسن طبری است.
- محمدمنتصر حسن از دانشگاه حلب، رساله دکتری خود با عنوان «تدبیر أمراض الكبد فی التراث الطّبیّ العربی و... أنموذجاً» در سال ۱۴۳۶ هـ.ق. دفاع نمود:
- وی حجم وسیعی از مطالب رساله را از کتاب معالجات استخراج و توضیح داده است.

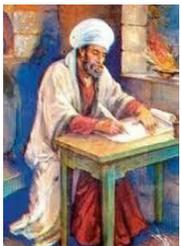
ایده‌های نوآورانه ابوالحسن طبری

۱- کشف عامل بیماری جَرَب پوستی:

■ یکی از نوآوری‌های مهم طبری کشف عامل بیماری جرب (Sarcoptes Scabiei) و نامگذاری آن به نام «جرب دودی» می‌باشد.

■ طبری عامل این نوع جرب را، حیوانی شبیه به تخم شپش نام برده که با عفونت یافتن و فاسد شدن خلط از آن کرم به وجود می‌آید. (الف/۱۰۳)

■ در سال ۱۹۳۸م.، فریدمان (Friedman. R) در مقاله‌ای اعلام می‌کند که طبری نخستین کسی است که وجود کرم جرب را در زخم‌های این بیماری مشخص کرده و داروهای مؤثر برای از بین رفتن این کرم را نیز کشف کرده است.

■ طبری در کتاب معالجات بقراطیه در حوزه بیماری‌های پوستی ضمن اشکال‌گیری از فرضیات پزشکان قبلی، به برخی تجربیات و یافته‌های علمی خود اشاره می‌کند و این حاکی از مهارت او در تشخیص و درمان بیماری‌های پوستی است.

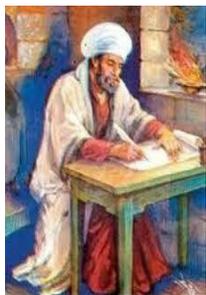
ایده‌های نوآورانه ابوالحسن طبری

۲- کشف دو نوع رَمَدِ چشمی ناشناخته:

بخش عظیمی از مطالعات و تحقیقات طبری به چشم پزشکی و معالجات بیماری‌های چشم اختصاص داشته است. مقاله چهارم کتاب معالجات با عنوان چشم پزشکی با ۵۴ فصل ارائه شده است. (الف/۲۳۸-۱۸۲، ۱۷۸، ۱۹۱، ۲۱۲)

طبری در این مقاله دو نوع «رَمَدِ چشمی» معرفی و اعلام می‌دارد که هیچ‌یک از متقدمین به این دو نوع رمَد اشاره نکرده‌اند و او از طریق تجربه و قیاس به آنها پی برده است: "فَنَحْنُ نَذْكَرُ نَوْعَيْنِ غَرِيبَيْنِ مِنَ الرَّمَدِ لَمْ يَذْكَرْهُمَا أَحَدٌ مِّمَّنْ قَدْ تَقَدَّمَ وَأَنَا اسْتَنْبَطْتُ ذَلِكَ بِطَرِيقِ التَّجْرِبَةِ وَالْقِيَاسِ". (الف/۲۰۰)

این توانمندی بالای طبری در حوزه چشم پزشکی منجر به تألیف کتاب مستقلی درباره چشم‌پزشکی شد: ۱- «کتاب العین فی المعالجات»، ۲- «مقاله فی طب العین» هیرشبرگ نخستین بار در سال ۱۹۰۵م. اعلام می‌کند: "تعریفی که طبری از بیماری چشم ارائه نموده کاملاً ناشناخته مانده است".

ایده‌های نوآورانه ابوالحسن طبری

- **یک دیدگاه نوآورانه طبری:** اقامت در زندان‌ها و مکان‌های تاریک می‌تواند یکی از علل نابینائی باشد. باب ۴۹ از مقاله ۴: "فیمن قد زال بصره فی المطامیر والحبوس المظلمة". (الف/۲۳۰)
- **برخی اطبا و چشم‌پزشکان، دیدگاه‌های ابوالحسن را در حوزه بیماری‌های چشمی و درمان آنها از کتاب معالجات استخراج و به آنها استناد نموده‌اند:**
- خلیفه بن ابی المحاسن حلبی (چشم‌پزشک سده هفتم) در کتاب «**الکافی فی الکحل**» (یکی از کتاب‌های مهم چشم‌پزشکی در تمدن اسلامی)
- صدقه بن ابراهیم شاذلی مصری (چشم‌پزشک نیمه دوم قرن ۸ ه.ق.) در «**العمدة الکحلیة فی الأمراض البصریة**» (که کتاب مبسوطی در کحالی است)
- نجیب‌الدین سمرقندی (در: ۶۱۸ ه.ق.) در کتاب «**الأسباب والعلامات**» فصل «فی التخیلات الشاذة» را به طور کامل از کتاب معالجات طبری بدون هیچ تغییری ذکر کرده است.
- نفیس بن عوض کرمانی در **شرح «الأسباب و العلامات»**، به این جملات سمرقندی اشاره و از سوی دیگر خود نیز مطالبی از طبری در شرح اسباب نقل و پاره‌ای از سخنان او را نادرست می‌خواند.

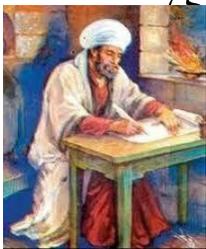
ایده‌های نوآورانه ابوالحسن طبری

۳- تأکید بر انجام «فصد» به روش صحیح:

- از موضوعاتی که طبری به شدت راجع به آن ابراز نگرانی نموده، فصد کردن بی‌رویه و بی‌اساس توسط افراد متفرقه و غیر متخصص بوده است. اشتباه و خطای برخی پزشکان و انجام فصد نادرست توسط ایشان و عملکرد برخی فصادهای سودجو که فقط بدنبال درآمدزایی بودند، منجر به تألیف رساله‌ای از جانب او با نام «کتاب الفصد» شد.

۴- دیدگاه جدید طبری درباره ۵ مرض ناشی از «سل»:

- ابوالحسن از اولین پزشکانی بوده که اعلام نموده «سل» بیماری مسری بوده و علاوه بر ریه‌ها اعضای دیگر بدن را نیز درگیر می‌کند.
- حکیم قاطع قزوینی در مقدمه کتاب «فوائد الأفضلیه» که از «کناش طبری» به عنوان یکی از منابع اصلی استفاده نموده اعلام می‌کند که طبری در خصوص بیماری سل دیدگاه‌های نوآورانه‌ای را ذکر کرده و اینکه پنج نوع مرضی که با غفلت کردن از آنها تبدیل به سل می‌شوند را از دیدگاه طبری توضیح می‌دهد.

ایده‌های نوآورانه ابوالحسن طبری

۵- تأکید بر طب تخصصی اطفال:

یکی از روش‌های نوآورانه طبری در امر درمان، داشتن نگاه تخصصی به بیماری‌های اطفال و تأکید بر اینکه نحوه درمان آنها از بزرگسالان متفاوت است. طبری کتابی با همین موضوع تألیف و در مقدمه کتاب خود: «علاج الأطفال» اعلام می‌دارد که چون در بحث معالجات اطفال، پیشینیان به طور مبسوط به آن نپرداخته‌اند، بر آن شدم که کتابی مستقل برای درمان کودکان تألیف نمایم: "أن أصنف لك شيئاً في علاج الأطفال و هذا أمرٌ لم يتكلم فيه أحدٌ من الأوائل كلاماً شافياً".

۶- معرفی نوع جدیدی از انواع سوءتنفس:

طیب گنابادی در کتاب «دستور العلاج»، به ایده نوآورانه‌ای از ابوالحسن ترنجی در کتاب معالجات اشاره می‌کند و آن معرفی یکی از انواع بیماری‌های ریوی و سوءتنفس با علائم متفاوت است که بنا به اظهار گنابادی پیش از طبری هیچ پزشک دیگری به این نوع بیماری اشاره ننموده است.

ایده‌های نوآورانه ابوالحسن طبری

۷- داشتن تفکر نقادانه:

■ داشتن نگاه نقدی صریح به آثار و دیدگاه‌های حکیمان و پزشکان به‌ویژه پزشکان کم‌سواد و پزشک‌نماها حاکی از مطالعات موشکافانه و ایده‌های نوپردازانه طبری نسبت به آثار و کتب دانشمندان و حکیمان و بررسی تجربیات آنها می‌باشد.

■ شفافیت در انتقاد از دیدگاه‌های غیر علمی دانشمندان از ویژگی‌های شاخص ابوالحسن طبری جهت آگاه‌سازی مخاطبین و همکاران جوان و کم‌تجربه بوده تا با خطاها و سهل‌انگاری‌های آنها بیشتر آشنا شوند. (الف/ ۱۳۳، ۱۴۲، ۱۶۶، ۲۱۱، ۲۱۲)

■ طبری برای اثبات یافته‌ها و تجربیات علمی خود و ردّ اشتباهات تشخیصی برخی پزشکان اقدام به مناظره علمی می‌نمود. وی بسیاری از این **مناظرات** را در کتاب معالجات ذکر نموده است. (الف/ ۲۰۵)، (الف/ ۲۲۸)، (الف/ ۲۱۳-۲۱۲)، (الف/ ۲۳۳)، (الف/ ۲۳۳)، (الف/ ۶۲، ۱۴۲)

تجلیل از بانوان پزشک

■ طبّری به درمان موفق و تشخیص صحیح اهتمام می ورزید، حتی اگر پزشکان زن در درمان مهارت داشتند از آنها تجلیل می کرد و این عملکرد طبّری در آن عصر **یک پدیده نادر** بود.

■ طبّری از بانوی بسیار توانمندی به نام «**بنت اسرائیل المتطبب رامهرمزی**» تجلیل می کند. وی اقدام به درمان بیماری پیچیده معزالدوله پس از ناتوانی پزشکان مشهور دیگر نمود. طبّری پس از مناظره علمی با آن پزشک بانو و مشاهده روش درمانی او پی برد که او بهترین پزشک زنی است که تا بحال دیده و او بسیار کارآمد و متبحّر در درمان است. (الف/۱۵۹)

■ طبّری همچنین از یک **بانوی چشم پزشک توانمند دیگری که مسلط به درمان بیماری های چشم** بوده تجلیل به عمل می آورد. (الف/۱۸۰)

■ طبّری از درمانهای موفقیت آمیز پزشکان دیگر تجلیل بعمل می آورد: «عبدان» در درمان نمش (الف/۱۱۶)، ریزش مژه ها (الف/۱۱۶) و کَلَف مزمن (الف/۱۱۵) و «ابن ذهبی» در درمان مار گزیدگی (الف/۲۴۳) و ... .

بهره‌مندی طببری از طب بومی

■ استفاده از طب بومی و تجربیات درمانگران و آداب و رسوم درمانی مناطق مختلف به عنوان یکی از تخصص‌های پزشکی محسوب می‌گردد: **“Ethnomedicine”**

■ طببری ضمن سفرهای متعدد به شهرها و سرزمین‌های مختلف ایران، عراق و شام علاوه بر طبابت و درمان مردم، به کسب تجربیات بومی در درمان بیماری‌های خاص هر منطقه هم می‌پرداخت: **ری، اهواز، اصفهان، خوزستان، سیستان، طبرستان، جرجان، نیشابور، دیلم، فسا، سیراف، آذربایجان، بصره، واسط، بغداد، شام، حرّان، خراسان، موصل، ماهیرومان، عبادان، سامان، هلنا، مدائن، جندی شاپور و ...**

■ از بیماری‌های خاص منطقه ای هم نام برده است، مثلا: عرق مدنی در شهر مدینه (الف/ ۱۰۲)، قوباء سیاه در شهر مصیصه (الف/ ۱۰۲)، دُم‌ل‌های مختلف در شهرزور (الف/ ۱۰۲)، جرب در طبرستان (الف/ ۱۰۲) و ...

ثبت تجربیات بالینی پیرزنان محلی

طبری به تجربیات و آموزه‌های پیرزنان در شهرها و مناطق مختلف نیز به طور متعدد اشاره کرده است:

درمان بیماری پوستی «کَلَف»؛ طبری بیان می‌کند که من این روش را چندین بار آزمودم و پی بردم که اثربخشی خوبی دارد، ولی تابحال ندیده‌ام که پزشکان از این روش استفاده کنند. (الف/۱۱۵)

درمان بیماری پوستی «قوباء»؛ طبری: «پیرزنان موصل با داروهایی که همراه داشتند قوباء را درمان می‌کردند، وقتی در باره آن داروها پرس و جو کردم پی بردم که آن دارو، ترکیبی از زنگار آهن با زعفران خیس شده در سرکه است. وقتی آن دارو را برای درمان عده‌ای از مردم استفاده کردم به این نتیجه رسیدم که تأثیر آن در قوبائی که تازه ایجاد شده نیکوتر و بهتر از روش های درمانی دیگر است». (الف/۱۰۵)

درمان یک نوع بیماری پوستی به نام «زیزان» توسط پیرزنان بصره (الف/۱۱۷)

درمان برخی اختلالات چشمی توسط پیرزنان بغداد (الف/۱۸۳)

ثبت تجربیات بالینی درمان گران بومی

■ ثبت تجربیات درمانی موفق درمانگران مناطق مختلف در کتاب معالجات:

- درمان بثورات سر و گردن از اهل شام (الف/۱۰۶)،
- درمان بیماری‌های پوستی از اهل موصل (الف/۱۰۶)،
- درمان بیماری‌های چشمی از کحالان و ملاحان بصره (الف/۱۹۶، ۲۰۵، ۲۰۸) و نیز از بانوئی حاذق در بصره، (الف/۱۸۰)،
- درمان مارگزیدگی از مردم ناحیه‌ای میان اصفهان و اهواز (الف/۲۴۳)،
- درمان گزش مار افعی از شهرستان جامعین (الف/۲۴۳)،
- درمان گزیدگی راسو از خوزستانی‌ها (ب/۱۳۶)،
- روش درمانی قوباء از یک خدمتکار سقلابی (از اهالی اروپای شرقی) (الف/۱۰۶)،
- روش خارج کردن «زنبورِ گوش» (حشره‌ای چسبنده خطرناک) از گوش: از مردم بصره (الف/۲۵۴)،
- درمان بیماری بیاض چشم از پزشکان بصره (الف/۲۰۹)
- درمان آسیب‌دیدگی چشم از حشره‌ای به نام «طیارة العین» (الف/۲۲۲).

اهتمام به فلسفه پزشکی و اخلاق پزشکی

- یکی از ویژگی‌های برجسته ابوالحسن طبری به عنوان **فیلسوف پزشک**، برخورداری او از دیدگاه‌های ارزشمند فلسفی و اخلاقی بود.
- طبری در لزوم یادگیری فلسفه پزشکی پیرو نظریه مشهور بقراط و جالینوس و رازی بود که: **«طیب باید فلسفه بداند، طیب فاضل باید فیلسوف هم باشد».**
- مقاله نخست کتاب معالجات (۵۰ فصل) به آموزش فلسفه و اخلاق پزشکی اختصاص دارد (الف/۶۲)
- فصل ۳۵ شامل **توصیه‌های ۹۰ گانه در حوزه اخلاق پزشکی و اخلاق حرفه‌ای** می باشد (الف/۸۴)
- ۹۰ نکته اخلاقی را می‌توان به ۱۱ گروه دسته‌بندی کرد. اغلب این نکات اخلاقی با آموزه‌های اخلاق پزشکی نوین مطابقت دارد:
- ۱- رازداری ۲- خودکنترلی ۳- ظاهر مناسب ۴- دین‌مداری و معنویت ۵- تواضع ۶- اعتمادسازی ۷- احترام ۸- درستکاری و صداقت ۹- همدلی ۱۰- رهبری ۱۱- نوع‌دوستی.

تألیفات طبری

۱- المعالجات البقراطية

این کتاب، یک میراث ارزشمند پزشکی است که زندگی، افکار و دانش پزشکی و دارویی ابوالحسن طبری و تجربیات بالینی و بیمارستانی او را به تصویر کشیده است.

۲- رسالة فی ذکر القارورة (فی أحوال البول)

طبری آن را در سال ۳۵۷ هـ ق. نگاشته است. وی در این رساله به کتب بقراط، جالینوس، حنین بن اسحاق، ایوب رهاوی و اسکندر اشاره نموده و اعلام می‌دارد که پس از مطالعه آثار این دانشمندان به این نتیجه می‌رسد که باید ناگفته‌های ایشان را در این رساله ذکر نماید.

۳- علاج الأطفال

رساله‌ای است در طب کودکان که در شصت باب نگارش یافته. طبری با مشاهده شیوه‌های درمانی نادرست پزشکان تصمیم به تألیف یک کتاب تخصصی کامل برای اطفال می‌گیرد.

۴- مقالة فی طب العین

این نسخه در باره چشم‌پزشکی می‌باشد که طبری با توجه به مطالعات و تجربیات وسیعش در این حوزه اقدام به تألیف آن نموده است.

تألیفات طبری

۵- کتاب الفصد

طبری اطبا و فصّادهای زیادی را می دیده که بدون تشخیص دقیق، جسورانه اقدام به درمان بیماری‌های دشوار با فصد می‌نمایند، از این رو اقدام به تألیف کتاب الفصد نموده است.

۶- القرا بادین

این کتاب در حوزه داروهای مرکب است که در گذر زمان معدوم شده. (الف/۱۴۳، ۲۳۰، الف/۲۳۵)

۷- الکتاب الکبیر

به گفته طبری «کتاب کبیر» را وی پیش از معالجات تألیف نموده است. (الف/۲۳۸)

۸- کتاب العین فی المعالجة

کتاب تخصصی دیگر از طبری در خصوص درمان بیماری‌های چشم که معدوم شده (الف/۲۳۸)

۹- رسالة فی علل الکلی و المثانة

جرجانی در کتاب ذخیره عربی از رساله‌ای با عنوان «رسالة فی علل الکلی و المثانة» از ابوالحسن ترنجی نام برده است.

۱۰- کتاب المزاج

طبری به کتاب دیگری با نام «کتاب المزاج» در کتاب معالجات اشاره دارد. (الف/۶۶)

«المعالجات البقراطيه» يا «كناش طبرى»

تأليف يك درسنامه پزشکی نفیس با رویکرد علمی و عملی براساس:

■ تجربیات بالینی و توصیه‌های پزشکی توأم با انواع حکایات و روش‌های درمانی درمانگران،

■ مستندات علمی، آزمایش‌های بالینی و دارویی، ذکر خاطرات متعدد از حضور در بیمارستان‌ها،

■ نقل سخنان حکیمان و دانشمندان کهن و اخلاقیات پزشکی با نگاهی ناقدانه و تحلیل‌گرایانه،

■ با توجه به این شیوه جالب و متفاوت ابوالحسن طبری در تألیف کتاب معالجات، می‌توان شیوه نگارش آن را در زمان خود، بدیع و نو تلقی نمود. (الف/۶۴، ۶۵، ۷۵، ۹۶، ۲۳۵ و ...).

■ کتاب معالجات شامل ده مقاله و هر مقاله شامل ۴۷۴ فصل می‌باشد. (الف/۶۲)

ساختار کلی کتاب معالجات

شیوه طبری در ارائه مقالات ده گانه:

طرح مسأله، ارائه مقدمات بحث، ایجاد سؤال در ذهن مخاطب، معرفی و شرح بیماری، ارائه نظریات و دیدگاه‌های دیگر حکیمان درباره آن بیماری همراه با ذکر آثار مهم (پیشینه بحث)، ارائه تجربیات تخصصی با رویکرد علمی، نقد و نظریه‌پردازی، معرفی و نحوه استفاده از دارو، طرز تهیه و ساخت دارو، شرایط مصرف و نگهداری دارو، ذکر خاطرات تاریخی و پزشکی، توصیه‌های اخلاقی و اعتقادی و تأکید بر اخلاق حرفه‌ای و موضوعات بسیار دیگر.

مقاله ۱: فلسفه پزشکی، ۵۰ فصل؛ مقاله ۲: بیماری‌های پوست سر و صورت، ۳۵ فصل؛ مقاله

۳: بیماری‌های اندام‌های داخلی سر، ۴۳ فصل؛ مقاله ۴: بیماری‌های چشم، ۵۴ فصل؛ مقاله ۵:

بیماری‌های بینی و گوش، ۳۴ فصل؛ مقاله ۶: بیماری‌های دهان، دندان، گلو، حلق و گردن، ۵۸

فصل؛ مقاله ۷: بیماری‌های پوست بدن، ۶۰ فصل؛ مقاله ۸: بیماری‌های سینه، ریه،

حجاب حاجز و سایر اندام‌های تنفسی و قلبی، ۳۸ فصل؛ مقاله ۹: بیماری‌های معده و

درمان‌های آن، ۵۲ فصل؛ مقاله ۱۰: بیماری‌های کبد، طحال و احشاء شکم، ۴۹ فصل.

نسخ خطی معالجات: نسخه اساس و نسخه أ

تصويره في سنة ١٢٢٨
مركز تبريز

تكون المهارفة وتقبلوا على طلب العلوم الحقيقية ثم ان من سمع منهم شاقى المدواة الصحيحة
 لم يدبرين ضموا حتى وكيف يستعملها انهم اجراءون على ما يماهم اجماع اليونس الزباجون
 بالحقبة بعين دليت ذلك حتى نية مقرونة بالتمتة في العداة كما نفا مشروا وسلا
 ومما قيل بقراط حتى حجة الكمال حجة واقصفت علة علة واقتمه لاسمة الجنس الى التبع حتى نفي
 في ذلك الموضع الا انواع والى واحد بالظن والحقنم ان اصنف سداهاة كل مرض عند ابتداءه
 وتزيده وانتهاه واخطا طوايين مواضع التصريف التي يغل ويلا ما تعا واسم عاش تخريف
 من اللدستورات الماخوذة عن المشايخ الاواصل بعين سدا غيرهم وانهم كل عدااة بالقوانين
 اللدزنهاة ولين كيف يجب ان يبحث الطبيب عن السبب السابق والسبب اللاحق
 والسبب الواصل عند ما يريد الاستخراج معرفة جنس العلة وانواعها وابين الادوية التي يصلح
 لها واهة حلة ومقدرها والاقوات التي يستعمل فيها وصلحهاها للعلم والعمل فانما
 لا يقبلها احد من يلاقيه او يلاوي فيه ولو ان كاتب اولاديب فضلا عن الطبيب واسميه العالمة
 البقرانية فاحمد عشر مقالته الف الف الاولى في النصول التي لا يستغنى الطبيب النعاين
 وهي خصوصاً فصل المقالة الثانية في الاعلال التي يحدث في جلد الرأس وجلد الوجه وجلد
 خسة وتكون باا المقالة الثالثة في الاعلال التي يحدث في الاعضا الباغية من الزاين
 وهي ثلثة واربعون باا المقالة الرابعة في الاعلال العين وذكر طبقا فهاهاة فها
 وكذاها وكذاها في المترجمين فيما وهي يكون اربع وجسود باا المقالة الخامسة في الاعلال
 التي تحدث في الانف والاذنين وهي يكون اربعة وثلاثون باا المقالة السادسة
 في الاعلال التي تحدث في القدم والاسنان والحنجرة واللسان والاهوات والحلق والتهمة
 وهي ثمانية وخمسون باا المقالة السابعة في اعلال حلة البدن كانه ستون باا المقالة الثامنة

مالي ١٢١٨ خورشيد
بني شد

تصوير روى جلد نسخه (اساس) با شماره ثبت ١٠٧٥ كتابخانه مركزى تبريز

تصوير صفحه آغاز نسخه (أ) با شماره ثبت ٥٢١٨ كتابخانه آستان قدس

سپاس از توجه شما

پایان سخن:

واکاوی و بررسی تحلیل گرایانه متون طب ایرانی بر پایه دانش روز می تواند دریچه های تازه ای از پزشکی کاربردی در حوزه درمان و بالین را بگشاید.

